

a przede wszystkim rozmnożki chwytnikowe, które dla wielu gatunków mają podstawowe znaczenie diagnostyczne. Niekiedy posiłkuje się także rycinami kreskowymi dla przedstawienia pokrojów roślin. Każdy gatunek jest krótko opisany od strony morfologicznej i scharakteryzowany pod względem ekologicznym, a jego rozmieszczenie na Wyspach Brytyjskich przedstawiono na mapkach. Prócz tego dyskutowane są, i niekiedy także ilustrowane, gatunki wykazujące podobieństwo morfologiczne do opisywanych gatunków i mogące być przez to źródłem pomyłek. Większość gatunków zasiedlających pola uprawne należy do pospolitych mszaków, które nie są w żadnym stopniu zagrożone. Ale kilka z nich, np. *Ephemerum sessile*, *Didymodon tomaculosus*, *Ditrichum pusillum*, *Sphaerocapsa michelii* i *S. texanus* znajduje się na brytyjskiej czerwonej liście w kategorii „nationally scarce”, obejmującej gatunki stwierdzone w od 16 do 100 w kwadratach o boku 10 kilometrów. Ponadto *Weissia multicapsularis* jest gatunkiem silnie zagrożonym, a *Phaeoceros carolinianus* jest narażony na wyginiecie.

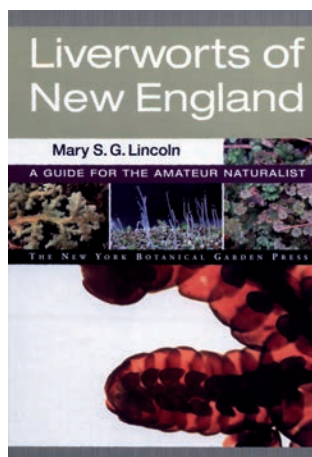
Przegląd gatunków stanowiący główną część przewodnika poprzedzają rozważania wstępne. Jak przystało na książeczkę adresowaną do szerokiego kręgu odbiorców, w tym także amatorów, znajdują się tu podstawowe informacje o budowie mszaków oraz omówione są ich przystosowania do życia na siedliskach podlegających cyklicznym zaburzeniom. Sporo miejsca poświęca autor zabiegom mającym na celu ochronę mszaków pól uprawnych. Bardzo ważne i cenne są też uwagi na temat zbierania i oznaczania mszaków, co w przypadku mchów rosnących na tych spe-

cialnych siedliskach jest szczególnie istotne, gdyż wiele z nich tworzy rozmnożki chwytnikowe, które należy umiejętnie wyprzebarwiać. Wszystkie mszaki pól uprawnych są zestawione w tabeli, w której zaprezentowane są najważniejsze cechy gatunków, siedliska i typy gleb na jakich rosną oraz częstość występowania.

Ta niewielka książeczka jest bardzo wartościowym źródłem informacji i wypełnia dotkliwą lukę w literaturze briologicznej, gdyż przybliża mszaki zajmujące siedliska, które do niedawna nie wzbudzały specjalnego zainteresowania. Prezentuje ona bardzo wysoki poziom naukowy i redakcyjny, a jej prawdziwą ozdobą są znakomitej jakości fotografie, z których większość jest autorstwa niemieckiego briologa Michaela Lütha, specjalizującego się w mikrofotografii mszaków. Jej podstawową zaletą jest to, że mogą po nią sięgać nie tylko amatorzy, ale i zawodowi badacze mchów, którzy znajdą tu zebrane w jednym miejscu, świetne, unikatowe zdjęcia rozmnożek wielu gatunków mchów, zwłaszcza z grupy *Bryum erythrocarpum*. Przewodnik ma wartość uniwersalną, gdyż większość zaprezentowanych w nim gatunków jest szeroko rozmieszczona w Europie i rośnie m.in. w Polsce. Dlatego też należy go gorąco polecić polskiemu czytelnikowi, jako świetną pomoc dydaktyczną dla nauczycieli akademickich, studentów i przyrodników interesujących się mszakami, a wszyscy miłośnicy tych roślin będą mogli nacieszyć oczy wspaniałymi zdjęciami wielu bardzo drobnych i z pozoru nieatrakcyjnych gatunków.

Ryszard Ochrya (Kraków)

Mary S. G. Lincoln: **Liverworts of New England. A guide for the amateur naturalist.** Memoirs of the New York Botanical Garden, volume 99. The New York Botanical Garden Press, New York, 2008, VIII + 163 str., liczne kolorowe fotografie, ryciny kreskowe i mapy rozmieszczenia. Opr., format 26,1×18,2 cm. Cena: 45 US\$. ISBN-13: 978-0-89327-478-8; ISBN-10: 0-89327-478-X.

W dziedzinie popularyzacji wiedzy botanicznej stara Europa bije na głowę Amerykę Północną. Tu bowiem ukazało się mnóstwo rozmaitych przewodników, kluczy,

atlasów i poradników adresowanych do szerokiego kręgu odbiorców, które stawiają sobie za cel przybliżenie im określonych grup organizmów i umożliwienie oznaczenia najczęściej spotykanych przedstawicieli. Wszyscy zainteresowani grzybami, porostami, mszakami czy roślinami naczyniowymi mają tu w czym wybierać i mogą korzystać z opracowań przygotowanych na różnym poziomie w zależności od stopnia zaawansowania swej wiedzy. W ostatnich dziesiętkach lat, wraz z powszechnym dostępem do kolorowej fotografii, szczególną popularnością cieszą się szeroko dostępne atlasy fotograficzne. Dla samych mszaków ukazało się w różnych krajach Europy i w wielu językach kilkadziesiąt pozycji tego typu. Natomiast w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie takie opracowania należą do rzadkości, więc każde ich pojawienie się na rynku wydawniczym wzbudza spore zainteresowanie. Nie inaczej będzie zapewne i tym razem, gdy z końcem 2008 r. wydawnictwo Ogrodu Botanicznego w Nowym Jorku, jednej z najważniejszych instytucji zajmującej się botaniką systematyczną, nie tylko w tym kraju, opublikowało przewodnik do oznaczania wątrobowców Nowej Anglii, przeznaczony dla przyrodników-amatorów.

Wątrobowce, mimo swej częstości, a w niektórych biotopach nawet pospolitości, nie są roślinami szeroko znanymi, m.in. z powodu niewielkich rozmiarów i trudności związanych z ich oznaczaniem, wynikających z konieczności

stałego używania mikroskopu i badania świeżo zebranych roślin. W Ameryce Północnej nigdy nie cieszyły się one wielkim zainteresowaniem, o czym dobitnie świadczy zdecydowana przewaga lokalnych i ogólnych Flor poświęconych mchom, mimo że pod wieloma względami grupy te są bardzo do siebie podobne. Wschodnia część Ameryki Północnej posiada znakomite opracowanie wątrobowców, jakim jest monumentalna, sześciotomowa Flora R. M. Schustera wydana w latach 1966–1992, która jest bardziej encyklopedią tych roślin niż klasycznym kluczem do oznaczania, nie mającą odpowiednika ani w Europie, ani gdzie indziej w świecie. Jest to jednak dzieło trudne i mało praktyczne dla przeciętnego florysty, którego najczęściej mniej interesują rozważania na temat pokrewieństw, filogenezy i klasyfikacji, a bardziej pragnie szybko i bezbłędnie oznaczyć zebrane okazy. Stąd też tytuł omawianej książki brzmi bardzo zachęcająco. Jest ona adresowana do początkujących hepatikologów i przyrodników-amatorów, którzy dzięki niej mają nauczyć się rozpoznawać najczęstsze gatunki w sześciu stanach Nowej Anglii w północno-wschodniej części Stanów Zjednoczonych: Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Connecticut i Rhode Island. Ponieważ większość opisanych w niej gatunków i rodzajów ma szerokie zasięgi i należy do roślin wszechubylskich, można przyjąć, że książka ta będzie z powodzeniem używana w całej wschodniej części kontynentu północnoamerykańskiego, jako narzędzie do oznaczania pospolitych gatunków wątrobowców.

We wstępie autorka przybliży czytelnikowi sam obiekt badań, objaśniając czym są wątrobowce oraz jakie zajmują siedliska w przewodnich formacjach roślinnych i na obszarach o różnej budowie geologicznej w Nowej Anglii. Bardzo pobieżnie omawia budowę morfologiczną i anatomiczną tych roślin oraz ich cykl życiowy, ilustrując najważniejsze struktury, takie jak typ wzrostu, kształt i ułożenie liści oraz kształt periancjów rycinami kreskowymi. Nie ma tu natomiast żadnej wzmianki o podobnych do plechowatych wątrobowców glików, które omówione są dopiero w części końcowej, jako osobna grupa morfologiczna. Tę część książki kończy kluczyk do 14 grup wątrobowców wyróżnionych na podstawie formy wzrostu oraz kształtu i ułożenia liści. Główną jej część wypełnia

przegląd 62 rodzajów i prawie 200 gatunków wątrobowców i glików, które zestawione są w grupach o podobnych cechach morfologicznych, ale niekoniecznie spokrewnionych ze sobą. Na początku każdej z nich znajduje się klucz do oznaczania rodzajów, ale niestety nie ma tu już kluczy do gatunków. Wszystkie gatunki oraz niektóre duże rodzaje, np. *Calypogeia*, *Cephaloziella*, *Lophozia*, *Metzgeria* i *Riccardia* posiadają krótkie opisy, dość schematyczne ryciny kreskowe ilustrujące pokrój lub kształt liści, a w wielu przypadkach także kolorowe fotografie. Prócz tego podane są tu dane siedliskowe, objaśniona jest etymologia nazwy, a rozmieszczenie w Nowej Anglii przedstawione jest na mapach ukazujących występowanie gatunków w poszczególnych okręgach. Tekst kończy słowniczek terminologiczny, podstawowa bibliografia, adresy stron internetowych poświęconych mszakom oraz trzy dodatki. Najważniejszy z nich zawiera listę najpospolitszych i łatwych do odróżnienia gatunków wątrobowców z Nowej Anglii oraz klucz do ich oznaczania. Drugi dodatek przedstawia wykaz rodzajów według wielkości roślin, a w trzecim wymienione są gatunki charakterystyczne dla różnych typów siedlisk: piętra alpejskiego, skał wapiennych, torfowisk niskich i wysokich, gnijących kłód i pniaków, żywych pni drzew oraz wód płynących i stojących.

Książka jest bardzo starannie wydana i prezentuje się efektownie od strony edytorskiej i poligraficznej. Niestety, jej podstawową wadą jest niedostatek kluczy do oznaczania gatunków, zwłaszcza w dużych i trudnych rodzajach, takich jak *Lophozia*, *Cephalozia*, *Scapania*, *Calypogeia*, *Frullania*, *Marsipella* i *Solenostoma*. Same opisy, nawet z towarzyszącymi im dobrej jakości fotografiami, mogą okazać się niewystarczające, gdyż autorka w ogóle nie dyskutuje w nich podobieństw i różnic między blisko spokrewnionymi gatunkami. Można mieć więc wątpliwości, czy książka spełni swój podstawowy cel, którym jest umożliwienie oznaczenia pospolitych gatunków. Szkoda, że autorka nie skorzystała w tym miejscu z doświadczeń europejskich i nie zamieściła w części wstępnej kluczy do oznaczania wszystkich gatunków opisanych w przewodniku.

Ryszard Ochyra (Kraków)

Bernard Goffinet, A. Jonathan Shaw (red.): **Bryophyte biology**. Second edition. Cambridge University Press, Cambridge, 2009 [2008], XIV + 565 str., 18 tablic, 170 rycin kreskowych, czarno-białych zdjęć i wykresów, miękka i twarda opr., format 24,5 × 17,5 cm. Cena: 35 £ [miękka oprawa] i 75 £ [twarda oprawa]. ISBN 13: 978-0-521-69322-6 [miękka oprawa] i ISBN 13: 978-0-521-87225-6 [twarda oprawa].

Omawiana książka po raz pierwszy trafiła do rąk czytelników w 2000 roku¹ i od razu stała się swoistym bestsellerem wydawniczym. Przedstawiała ona bowiem w zwięzły, a zarazem bardzo kompetentny sposób najważniejsze

¹ Patrz recenzja R. Ochyry, *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica*, 8: 308–309 (2001).

